

BISERICA ORTODOXĂ SÂRBĂ SUB OCUPAȚIE OTOMANĂ

Preot drd. Marinco Marcov

The Serbian Orthodox Church under Ottoman Occupancy

Abstract: The report below briefly described the status of the Serbian Orthodox Church under ottoman occupation. This period literally began in 1389 with the battle of Kosovo Polje, and lasted until 1804, when the anti-Turkish insurgence led by Karadjordje Petrovici began. However, from the point of view of Church History and canonic Rights particularly, the crucial episodes of the history of the Serbian Orthodox Church under ottoman occupation were the fall of the Smederevo citadel, the last bastion of the medieval Serbian state, recommissioning of the Ipek Patriarchate in 1557 with the help of the Socolovici family, dissolution of the Patriarchate in 1766 and annexation of the episcopacies of the Serbian Church to the Ecumenical Patriarchate, the insurgence in 1804 and finally - reinstatement of the Serbian Patriarchate in 1920. To sum up, five hundred years of slavery and survival against heavy odds, dominated by an Islamic state, hostile cu Christianity.

Keywords: the Serbian Orthodox Church, the Ottoman Empire, the Ipek Patriarchate, the Ecumenical Patriarchate, Mehmed-Pașa Socolovici, church life, jurisdiction, Islam.

Căderea statului medieval sârb¹ sub ocupația otomană a produs inevitabil și în viața bisericească o transformare fundamentală, nedorită.

Biserica Ortodoxă Sârbă fiind strâns legată de stat, ea era considerată stâlpul de bază al Serbiei în timpul dinastiei Nemanjici. Odată cu căderea statului, se schimbă și poziția Bisericii, ea devenind Biserica înrobită, Biserica poporului înrobît.

Dezvoltarea/mai bine zis – supraviețuirea/menținerea vieții bisericești în secolele care au urmat, a luat o cu totul altă turnură, Biserica fiind nevoită să se acomodeze cu noua poziție în Imperiul Otoman dominat de islam și legea

¹ La 20 iunie 1459 sultanul Muhamed al II-lea a cucerit cetatea Smederevo, capitala Despotatului Serbiei. Cu mici întreruperi, ocupația nemijlocită otomană a Serbiei a durat patru secole, până la 1804

șaria. Dacă până atunci Biserica Ortodoxă Sârbă era considerată o Patriarhie bine organizată și structurată, cu o viață spirituală bogată și o activitate misionar-administrativă ordonată, aici ne referim și la aportul adus dreptului bisericesc și celui civil deopotrivă (culminând desigur prin elaborarea Codului împăratului Ștefan Uroș Dușan, ca o cunună a eforturilor legislative ale dinastiei Nemanjici), după anul 1459 începe o nouă perioadă, extrem de grea și complicată pentru Biserica Sârbă. Pentru dezvoltarea vieții bisericești cu toate eșicherele ei constitutive, inclusiv cu cel legat de acțiuni legislative, începe o perioadă mai puțin dinamică, rezumându-se cu precădere la eforturile legate de supraviețuirea Bisericii în condiții ostile credinței creștine. Relația ierarhiei cu poporul și relația Bisericii-stat primesc o nouă dimensiune.

Cucerirea otomană a statelor sârbe medievale a adus cu sine și devastarea bunurilor bisericești, spirituale și materiale deopotrivă. În vâltoarea războaielor, ori din revanșim religios sunt distruse sute și sute de mănăstiri și biserici ortodoxe, jefuite, ori transformate în giamii. Clerul și poporul împreună, se retrag îngroziți în fața urgiei semilunei, refugiindu-se în locuri mai puțin accesibile, ascunse în munți, ori căutând salvarea în pribegie. La început retragerea a fost pe direcția nord, pe albiile râurilor Morava, ori Sava, ca mai apoi să fie trecută Dunărea în Regatul maghiar, ori Carpații în Principatele Române.

Aici, la nord de Dunăre, încetul cu încetul, Biserica Ortodoxă Sârbă încearcă să-și creeze o nouă structură organizatorică și să-și organizeze viața bisericească adaptându-se noilor condiții social-politice. Din această perioadă datează și minuatele mănăstiri de pe Frușca Gora (lângă Novi Sad, Voivodina, Serbia) zona cunoscută ca "Noul Athos" sau "Sfântul Munte sârbesc". Însă otomanii înaintau spre nord și cucereau pe rând statele în care se refugiaseră sârbii. Astfel în 1462 Țara Românească recunoaște suzeranitatea Imperiului Otoman (pe tron fiind impus Radu cel Frumos, domnitor fidel turcilor), în 1463 cade Bosnia, iar în 1526 după bătălia de la Mohacs cade și Regatul maghiar sub suzeranitate otomană, ca mai apoi să fie transformat în pașalâc.

Noua realitate politică a făcut ca întreg corpusul poporului sârb să se regăsească din nou într-un stat, dar de data aceasta într-un stat ostil poporului și Bisericii. Este cert faptul că în noile condiții Biserica era într-o situație delicată, fiind rămasă singura reprezentantă, cât de cât instituționalizată, a poporului în relația cu noua stăpânire. Problema consta în faptul că noua stăpânire era de altă confesiune, ostilă creștinismului, ceea ce făcea și mai complicată misiunea ierarhiei ortodoxe. Însă " cele mai noi cercetări au arătat că trecerea țărilor sârbe sub domnie turcească, cu toate că a intervenit după războaie, nu a fost una instantanee, așa cum s-a crezut până acum, ci una graduală și de asemenea s-a constatat că acomodarea Bisericii Sârbe cu noua stăpânire a fost una bazată pe înțelegere reciprocă."² Trebuie desigur menționată, fără resentimente și abilitatea politică otomană vis-a-vis de treburile

² Historia naroda Jugoslavije II/ Istoria popoarelor din Iugoslavia, pg.102 -105, Belgrad 1959

interne ale Imperiului. În prima perioadă, turcii au evitat să intre în confruntare directă pe plan intern cu reprezentanții mai de seamă a popoarelor ocupate, oferindu-le acestora anumite privilegii, ori concesiuni și prin aceasta dobândind suportul pentru implementarea puterii pe plan local. De la această practică nu trebuie exclusă nici Biserica Ortodoxă Sârbă și reprezentanții ei. Din perspectiva noastră am fi tentați să privim cu scepticism acest ”colaboraționism”, însă atitudine ”conciliatoare” a reprezentanților Bisericii față de cotropitori a fost ghidată de interese concrete vizând înseși supraviețuirea Bisericii naționale. Este mai mult ca probabil ca Bisericile Ortodoxe, care ulterior căderii Constantinopolului au căzut sup jugul otoman, să se fi inspirat din atitudinea ierarhiei Patriarhiei din Constantinopol în relația noua stăpânire. ”Datorită tocmai acestui fapt multe biserici și mănăstiri nu au suferit stricăciuni, ba chiar și-au păstrat și anumite proprietăți, fie că au primit pentru ele beraturi așa cum a fost cazul mănăstirilor Manasia și Ravanița din Serbia, ori li s-au recunoscut daniile domnitorilor dinaintea ocupației, așa cum a fost cazul mănăstirii Țetinje din Muntenegru.”³

Însă chiar dacă au existat excepții de la regulă, totuși per ansamblu putem concluziona că : odată cu căderea statului medieval sârb sub dominație otomană nu s-a dezintegrat și structura bisericească existentă la aceea dată, statul otoman permițând în primii ani după cucerirea statelor balcanice, continuarea vieții cultice a creștinilor, fără ca să încerce o islamizare forțată. Totuși, Poarta nu a lăsat nesupravegheată și necontrolată activitatea ierarhilor ortodocși din țările cucerite. Modul a fost unul subtil și bine plănuțit, prin intermediul Arhiepiscopiei de Ohrida, care a fost prima structură bisericească ortodoxă căzută sub dominație otomană din Balcani. Experimentând relația cu Ortodoxia prin relația cu Arhiepiscopia de Ohrida, turcii au folosit această Arhiepiscopie spre a pune toate teritoriile nou-cucerite sub jurisdicția acesteia, deoarece ierarhii acestei Arhiepiscopii erau deja numiți de Poartă și confirmați prin beraturi ale sultanului. După 1453 și căderea Constantinopolului și Patriarhia Ecumenică a căzut și ea sub otomani, însă Arhiepiscopia de Ohrida și-a păstrat autonomia față de Constantinopol, devenit de acum Istanbul. În schimb, atât Patriarhia de Ipek, cât și cea de Târnovo, ori mitropoliile din Principatele Române își pierd autocefalia, respectiv autonomia și sunt trecute sub jurisdicția Patriarhiei Ecumenice a cărei ierarhie este numită de Înalta Poartă și care tinde să înlocuiască ierarhii locale cu ierarhi fanarioți obedienți otomanilor. ”Ceea ce este esențial de subliniat este faptul că Patriarhia de Ipek până în 1557 nu avea un statut de Biserică Autocefală recunoscută în Imperiul Otoman, chiar dacă atât Patriarhia Ecumenică după 1453 cât și Arhiepiscopia de Ohrida și-au păstrat acest statut.”⁴

Pentru a înțelege cât mai bine situația nou-creată în care s-a găsit Biserica Ortodoxă Sârbă după căderea cetății Smederevo și implicit dizolvării statului

3

4 Ciubrilovici Vasa, *Biserica Ortodoxă Sârbă sub ocupație turcă sec. XV-XVI*, pg.3

medieval sârb, situație agravată și de moartea Înăistătătorului Bisericii patriarhul Arsenie al II-lea (1453-1463). Trebuie menționat că teritoriile Bisericii Sârbe au devenit teritoriile de graniță ale Imperiului Otoman cu Lumea creștină occidentală fiind tratate cu un interes deosebit de Poartă din cauza poziției strategice extrem de importante. În acest sens, toate activitățile Bisericii erau supravegheate, inclusiv activitățile școlilor de scribi de pe lângă mănăstiri, astfel ca toată activitatea literară ori administrativ-organizatorică era sub lupa stăpânirii, Poarta aranjând lucrurile astfel încât ierarhii sârbi, ostili lor să fie rând pe rând înlocuiți de ierarhii Arhiepiscopiei de Ohrida, respectiv ai Patriarhiei ecumenice. În acest sens este relevant conflictul dintre arhiepiscopul de Ohrida Prohor și mitropolitul de Smederevo Pavle vis-a-vis de jurisdicția asupra eparhiilor sârbești. Mitropolitul, mai târziu patriarhul de Ipek, Pavle a încercat să restabilească ordinea în teritoriu, însă fără suportul autorităților otomane, ceea ce s-a dovedit a fi o întreprindere sortită eșecului. Abia mult mai târziu, în 1557 cu suportul marelui vezir Mehmed Pașa Sokolovici (de origine sârbă), a putut fi restabilită o stare de normalitate în Patriarhie⁵ și reluată viața bisericească regulată organizată sub patriarhul Macarie Socolovici (rudă apropiată a marelui vezir Mehmed)⁶. Reorganizarea Patriarhiei de Ipek a fost una amplă deoarece jurisdicției acesteia i-au fost atribuite și teritoriile nou-cucerite de otomani în Ungaria, Țara Românească și Principatul Transilvaniei.

Din punct de vedere al Dreptului bisericesc, al sfintelor canoane și altor legi după care se ghidau Bisericele Ortodoxe, acestea nu erau deloc respectate de sultanii otomani. Sultanii își rezervau dreptul de a emite beraturi⁷ prin care confirmau o alegere de patriarh sau episcop sau pur și simplu numeau un ierarh neținând cont de nimic altceva decât de voința și interesul lor. ”La sârbi, cel mai vechi berat păstrat este acela al patriarhului Arsenie nal IV-lea Șakabent din 1731. Un berat era valabil atâta timp cât episcopul respectiv sau sultanul care l-a emis erau în viață. În cazul în care murea un patriarh sau un episcop, urmașul acestuia trebuia să solicite un nou berat nominal. Același procedeu de solicitare se repeta și în cazul în care se schimba sultanul, patriarhii și toți episcopii erau

⁵ Privilegiile acordate Patriarhiei de Ipek la intervenția Marelui vezir Mehmed Pașa au fost prin conținut aceleași care au fost acordate Patriarhiei Ecumenice și Arhiepiscopiei de Ohrida ele fiind în general o transcriere a privilegiilor acordate de sultanul Muhamed al II-lea Cuceritorul Patriarhiei Ecumenice după cucerirea Constantinopolului în 1453.

⁶ Hadrovics Ladislav, *L'eglise serbe sous la domination turque*, Paris 1947, pg. 48-52 spune : ”Pentru câteva zeci de ani, în prima jumătate a sec. Al XVI-lea, a fost pentru Biserica Sârbă ca în perioada dinastiei Nemanjici – oamenii din aceeași familie dețineau înalte poziții în stat și conduceau Biserica. O ramură a familiei Socolovici, care a fost islamizată, a dat numeroși înalți demnitari ai Imperiului Otoman : Mehmed Pașa Socolovici Mare vezir între 1565-579, Ferhat Pașa Socolovici și Mustafa Pașa Socolovici pașe de Bosnia și beglerbezii de Rumelia și Buda. Cealaltă ramură a familiei Socolovici rămasă creștin-ortodoxă a condus Biserica Ortodoxă din Balcani : Macarije 1557-1574, Antim 1572-1575, și Gherasim 1575-1586, respectiv Sava Socolovici 1586.”

⁷ Act emis de Cancelaria sultanului cu putere de lege în Imperiul Otoman

nevoiți să solicite emiterea unor noi beraturi.”⁸ Confirmarea prin emitere de berat nu era gratuită și nici ieftină. Poarta a impus taxe enorme pentru confirmarea unui patriarh sau episcop, pe lângă daniile anuale care trebuiau plătite de toate Bisericele creștine din Imperiu. Ca exemplu vom aminti beratul de confirmare a nou-alesului patriarh Arsenie al IV în care este menționată suma 100.000 de aspri pentru confirmare și 70.000 de aspri taxă anuală către Înalta Poartă. Aceste sume imense nu aveau cum să fie plătite individual de cel ales (patriarh ori episcop), alegerea făcându-se după canoanele Bisericii Ortodoxe din rândul călugărilor care tot după sfintele canoane, nu aveau cine știe ce proprietăți private, astfel că taxele și daniile erau suportate de mănăstiri și credincioși. Demn de menționat este faptul că în teritoriile periferice ortodoxe ale Imperiului Otoman (Serbia, Principatele Românești) obiceiul cinic de numire pe bani de sus în jos la ierarhia ortodoxă nu s-a practicat, respectându-se canoanele referitoare la simonie, ceea ce nu era cazul cu cei de la Constantinopol, Ierusalim ori Alexandria, dominate de lumea arabă, lume în care bacșișul și mita erau privite ca un procedeu normal de obținere a favorurilor.

În ceea ce privește funcționarea propriu-zisă a unei Biserici Ortodoxe în Imperiul Otoman nu se poate vorbi de o politică de stat uniformă față de toți ortodocșii. Situația fiind diferită de la caz la caz, după bunul plac al sultanului ori marelui vizir ori a vreunui pașă local. În ceea ce privește Patriarhatul de la Ipek, alegerea Întâistătătorului nu era direct influențată de Poartă⁹, acesta fiind ales în mod regulamentar de Sfântul Sinod și Soborul poporului așa cum se proceda și în timpul Dinastiei Nemanjici. Patriarhul confirmat prin berat avea o putere spirituală și politică considerabilă. Cu dispariția nobilimii autohtone, el rămânând singurul conducător al poporului. Beneficia de protecția puterii turcești locale, avea dreptul la un corp de ieniceri înarmați ca protecție și era ajutat de administrația de stat în colectarea taxelor bisericești. Însă el răspundea în fața statului pentru toți credincioșii săi și loialitatea acestora față de sultan. Pe plan spiritual, patriarhul conducea Biserica împreună cu Sfântul Sinod conform cu canoanele ortodoxe, el emite singhelii patriarhale mitropoliților ori episcopilor aleși de Sobor și îi recomanda sultanului pentru berat. De asemenea patriarhul avea dreptul, cu acceptul Porții să demită un mitropolit ori episcop. Patriarhul împreună cu Sfântul Sinod aveau în grijă și răspundeau pentru toate mănăstirile, bisericile și tot clerul de pe cuprinsul Patriarhiei în fața sultanului, puterea laică locală neavând dreptul să se amestece în treburile bisericești. Dreptul de a cerceta ori judeca preoțimea revenind în totalitate patriarhului și Sinodului. Căsătoriile, ori divergențe legate de acestea erau în exclusivă ingherență a ierarhiei.

⁸ Gruici R., Istoria Bisericii Ortodoxe Sârbe, Belgrad 1920, pg. 87-89

⁹ Există și cazuri când Puterea Centrală s-a amestecat direct în alegerea patriarhului sârb cum a fost cazul cu patriarhul Macarie Socolovici și marele vizir Mehmed-Pașa Sokolovici, fiind cunoscute asemenea situații și în secolele XVII-XVIII

În Imperiul Otoman, Biserica nu avea dreptul să construiască lăcașuri de cult noi, iar reparațiile la cele vechi se puteau efectua doar după ce a fost obținută o aprobare de la putere și numai în limitele situației anterioare deteriorării lăcașului de cult.

Pe lângă patriarh și Sinod, un rol important în viața Bisericii Ortodoxe Sârbe sub otomanii l-au jucat Adunările național-bisericești ("Soboarele" –n.n.). Aceste soboare erau formate din înalta ierarhie, cler, monahi și popor. Se întruneau atunci când trebuia ales patriarhul, arhiepiscopul, episcopii ori atunci când trebuiau aduse hotărâri legate de probleme mai importante vis-avis de viața bisericească, ori situația economică, politică, educațională, organizatorică. Prin aceste adunări clerical-populare s-a păstrat o continuitate cu acele Soboare naționale specifice vechiului stat sârb medieval, la care cândva erau aleși voevozii, patriarhii și episcopii Bisericii sârbe, ori erau confirmate hrisoavele de dani către mănăstiri sau dezbătute problemele legate de viața și existența întregului popor. Diferența dintre soboarele cele vechi (din timpul statului independent) și cele noi (din perioada ocupației otomane) constă în dispariția treptată a nobilimii, chiar dacă mult timp în actele acestor soboare se vorbește încă de "nobilime". Locul nobilimii sangvine este luat de reprezentanții mai de seamă a poporului, delegații comunităților din cetăți și orașe, jupânii de prin sate, conducătorii de grupuri înarmate ale localnicilor aflate în slujba turcilor, mai târziu în slujba austrieșilor șamd. "Această "democratizare" a Bisericii sârbe în perioada ocupației otomane cel mai bine s-a oglindit în fenomenul dispariției clasei feudale și înlocuirea acesteia cu reprezentanții din popor. Acest element popular pătruns în Biserică prin Adunări național-bisericești a adus cu sine un proces care a transformat treptat Biserica sârbă, începând cu sec. al XV-lea din instituție exclusiv religioasă într-o instituție religio-cultural-politică unică pentru poporul sârb."¹⁰

Reașezarea vieții interne a Bisericii Sârbe a fost concomitentă cu dinamica schimbărilor juridictionale care au venit odată cu ocupația otomană. Modificarea granițelor politice aduce cu sine și modificarea inevitabilă a îngherțurilor juridictionale. Dacă în prima etapă a ocupației otomane (perioada imediat următoarea Bătăliei de la Kosovo Polje 1389 și căderea cetății Smederevo, ultimului bastion al statului medieval sârb independent) a fost caracterizată printr-o regresie juridictională în detrimentul Arhiepiscopiei de Ohrida, în perioada de după 1557 și restabilirea situației cât de cât regulate în Patriarhie prin suportul elementului sârb ajuns pe înalte poziții de stat în Imperiul Otoman, și prin re poziționare demografică (mai spre nord, către și peste Dunăre) a grosului poporului, apare un fenomen interesant atât pentru Istoria bisericească cât și pentru Dreptul bisericesc, legat de jurisdicție, de extindere teritorială a unei Biserici Ortodoxe într-un imperiu musulman.

¹⁰ Milaș Nikodim, *Drept bisericesc*, Belgrad 1926, pg. 120 și Radoicici Nikola, *Adunările național-bisericești sârbești în Evul Mediu*, 49-50, SdN CXXX, Belgrad, pg.19

Acestă problematică a fost în trecut foarte diferit abordată, atât de canoniști cât și de istorici. Noi considerăm că trebuie privită într-un mod mai deosebit, deoarece conceptul de Biserică națională, de națiune, era cu totul altul în Evul Mediu. Ideea de "națiune" așa cum o cunoaștem noi astăzi apare abia pe la mijlocul secolului al XIX-lea în timpul "revoluțiilor naționale", a conștientizării apartenenței etnice. În Evul Mediu identitatea națională era legată de apartenența religioasă – "Poporul lui Dumnezeu", "Dreapta credință", "Credința sărmoșească" erau elemente de coeziune și unitate (de aici și tendința principilor creștini de a se numi "căpitani ai Creștinătății", în lupta contra musulmanilor, ex. : țarul Dușan, cneazul Lazăr, Iancu de Hunedoara, Vlad Țepeș, Ștefan cel Mare ori Mihai Viteazul). Diferență de limbă vorbită nu constituia, nu reprezenta elementul de diferențiere etnică – națională. Importante erau credința și valorile comune (de aceea a putut sârbul Maxim Brancovici să fie ales mitropolit al Ugro-Vlahiei, sau românul Neagoie Basarab să fie numit mare ctitor al mănăstirii sârbești Hilandar, ori Macarie să tipărească *Liturgierul* la Târgoviște), indiferent de teritoriu ori limba vorbită de popor. Limba bisericească era slavona, botezul creștin, liturghia ortodoxă, acestea erau elementele care defineau relația între oameni. Așa se face că odată cu re poziționarea autorității în Patriarhia de la Ipek ca jurisdicția acesteia să se poată întinde nu numai peste fostele teritorii ale statului medieval sârb din perioada Dinastiei Nemanjici ci și mai departe spre nord, nord-est, peste Dunăre, cuprinzând aproape întreg Bazinul carpato-dunărean. Poporul dreptcredincios și ierarhia românească din Regatul Ungar respectiv Imperiul Otoman, au acceptat jurisdicția Patriarhiei de la Ipek asupra eparhiilor române din Imperiu, deoarece vedeau în patriarhul sârb de la Ipek un scut sigur în fața puterii de stat otomane musulmane, agresive, unul care cunoștea mult mai bine nevoile popoarelor balcanice decât cei de la Ohrida ori Constantinopol. Adevărul istoric este că sârbii și românii au împărțit dealungul istoriei aceleași greutăți și au fost dimpreună martorii vicisitudinilor vremurilor. Aceste două popoare și-au sudat destinele inseparabil, și ori de câte ori a fost nevoie, dar și când a fost posibil, și-au arătat suportul unii față de ceilalți indiferent de urmările ulterioare.¹¹ În acea perioadă, cu relațiile sale la Istanbul și influența dobândită prin relațiile de rudenie cu conducătorii otomani, patriarhul de Ipek putea să fie și a fost garantul libertăților religioase al tuturor creștinilor ortodocși din pašalâcurile turcești din nord și nord-est idiferent de apartenența etnică.

"În acest mod, Patriarhia de Ipek din perioada otomană, teritorial vorbind, a depășit cu mult granițele din timpul dinastiei Nemanjici. În perioada celei

¹¹ Istoriografia română și sârbă deopotrivă, menționează că marele erou național sârb, Marko Kraljevici, fiind vasal otoman a fost nevoit să participe cu o armată sârbă de partea turcă la Bătălia de la Rovine în 1395. Însă în toiul bătăliei el a trecut de partea lui Mircea cel Bătrân cu tot cu oastea sa, contribuind la victoria creștinilor. Marko Kraljevici a murit la Rovine, însă faptele sale au inspirat dealungul veacurilor poporul sârb și au modelat raportul acestuia față de vecini și prieteni. Despre aceste evenimente a scris și cunoscutul nostru istoric părintele Silviu Anuichi.

mai mari întinderi, în a doua jumătate a secolului al XVI-lea și în secolul al XVII-lea, Patriarhia avea patruzeci de eparhii, dintre care 16 mitropolii și 24 episcopii. Jurisdicțional ea cuprindea toate teritoriile locuite de sârbi indiferent unde se aflau. Jurisdicția sa trecea granițele Imperiului Otoman, deoarece autoritatea sa era recunoscută și de acei sârbi care, fugind din fața turcilor, au migrat spre granița militară din Croația.”¹² Însă trebuie subliniat că poziția Bisericii Ortodoxe Sârbe în Imperiul Otoman este incomparabil mai rea decât situația Bisericii din perioada dinastiei Nemanjici cu toate că avea o întindere mult mai mare. Statul otoman era un stat islamic și legea lui era șaria, tot ceea ce nu putea fi inclus sub incidența acelei legi era considerat un lucru tolerat, fără să poată emite ceva pretenții mai serioase. Pentru a se vedea cel mai bine poziția Bisericii Sârbe în Imperiul Otoman, cel mai simplu se poate face prin trasarea unei paralele cu poziția aceleași Bisericii în Imperiul Habsburgic. Între Privilegiile Ilirice și beraturile sultanilor există o imensă diferență de substanță și conținut civilizațional.

Fiind rămasă singura reprezentantă a poporului în fața statului, Biserica a strâns în jurul său cei mai de seamă reprezentanți ai poporului sârb, devenind practic centrul acțiunilor de recâștigare a independenței naționale și purtătoarea memoriei asupra vremurilor mărețe din trecut. Acest rol al Bisericii, prin ierarhie și cler, nu a rămas neobservat de Poartă. Acțiunile puterii otomane pentru suprimarea oricărei inițiative de redobândire a independenței naționale au fost drastice, pedepsele pentru răzvrătire fiind draconice. Aici merită subliniate doar câteva dintre aceste represalii pentru a oglindi situația în care funcționa Biserica Ortodoxă în Imperiul Otoman. Poporul sârb și Biserica lui se găseau la granița Imperiului Otoman către regatele și principatele creștine din Europa Centrală. Așa cum acțiunile otomanilor erau ghidate spre cucerirea acestor teritorii, în egală măsură și principatele creștine acționau spre a contracara tendințele expansioniste otomane. În această zonă de tampon se găseau teritoriile sub jurisdicția

Bisericii Sârbe. Memoria unui trecut măreț distrus de turci, însuflețirea populară la orice acțiune reușită de principii creștini împotriva turcilor și suportul acordat acestor acțiuni, au generat o stare conflictuală permanentă între poporul înrob și puterea otomană. Ca purtătoare și generatoare a acestei stări conflictuale permanente, otomanii au identificat Biserica Sârbă cu ierarhia ei, clerul și chiar Sfinții acesteia. Nu au fost suficiente represalii împotriva ierarhiei sau a poporului creștin, vinovate au fost și sfințele moaște ale sfinților!¹³

¹² Există și cazuri când Puterea Centrală s-a amestecat direct în alegerea patriarhului sârb cum a fost cazul cu patriarhul Macarie Socolovici și marele vizir Mehmed-Pașa Sokolovici, fiind cunoscute asemenea situații și în secolele XVII-XVIII

¹³ De menționată că în perioada luptelor antiotomane conduse de voevodul român Mihai Viteazul, toate popoarele balcanice, purtate de spiritul antiotoman, s-au răsculat împotriva turcilor. Însă represaliile otomane au fost crunte, vom pomeni doar două dintre cele mai ilustrative : incinerarea moaștelor Sfântului Sava Nemanjici, la data de 27.04/10.05. 1594 și martiriul sfântului Teodor Nestorovici, episcop de Vârșeț, în 1595 (prăznuit la 29.05/16.05.)

Aceste tensiuni au dus într-un final la anomalia canonică din 1766, când ultimul patriarh de Ipek, grec de naționalitate, Calinic al II-lea și-a depus demisia în fața patriarhului ecumenic Samuil I Hanzaris (1763-1768), solicitând desființarea Patriarhiei sârbe și alipirea acesteia Patriarhiei Ecumenice.¹⁴ Acest act, de altfel necanonic (cinci ierarhi de naționalitate greacă votând pentru alipire, iar nouă ierarhi de etnie sârbă votând împotriva), prin puterea autorității otomane, a fost impus, dizolvându-se practic Patriarhia de la Ipek. Însă, din punct de vedere canonic și național-bisericesc, această acțiune de forță a fost considerată de popor și cler ca o parte din represaliile Porții, vizând în mod direct Biserica Sârbă și ierarhia sârbă, susținătoarea luptrei antiotomane a popoarelor ortodoxe din Balcani și spațiul carpato-dunărean.

Putem deci concluziona că în perioada ocupației otomane, din 1389 și până în 1804, respectiv de la bătălia de la Kosovo până la Prima Răscoală a lui Karadjordje sau mai bine zis până în anul 1920 și restabilirea Patriarhiei sârbe, Biserica Ortodoxă Sârbă, timp de 500 de ani a funcționat sub ocupația otomană. În această perioadă extrem de lungă, au fost diferite etape prin care a trecut viața bisericească : de la liberalism religios la represalii dure, culminând prin desființare instituțională. Toate aceste acțiuni fiind ghidate de interesul politic și religios al Imperiului Otoman. Totuși, chiar dacă nu mai putem vorbi de o dezvoltare dinamică a Bisericii Sârbe în această perioadă, totuși putem sublinia că datorită unor conjuncturi istorice favorabile la un moment dat, Biserica Sârbă a reușit să-și păstreze, în unele cazuri după cum am arătat mai sus, să-și și mărească teritoriul jurisdicțional, din punct de vedere al funcționării în limitele canonice, să-și păstreze cât de cât minimul necesar acestei funcționări, alegându-și regulamentar, în concordanță cu canoanele Bisericii Ortodoxe Înăistătătorul ori ierarhia, clerul ori monahii, iar vechea cutumă a sinoadelor național-bisericești a fost cultivată neîntrerupt chiar și după dizolvarea instituției patriarhiei¹⁵.

Eclisiologic vorbind deci, aceste fapte denotă că Biserica transcede Instituția, viața întru Hristos și prin Hristos, adică Biserica cea vie, este deasupra oricărei puteri laice ori religioase ostile, ridicându-se deasupra vicisitudinilor vremurilor prin puterea și harul Duhului Sfânt.

¹⁴ Ultimul sârb de pe tronul patriarhal de la Ipek a fost Vasilije Brkici Jovanovici, 1763-1772, care a fost nevoit să părăsească din Imperiul Otoman deoarece era invinuit de complot împotriva Porții. După 1766, practic, conducătorul Bisericii Ortodoxe Sârbe, atât în Imperiul Habsburgic cât și în cel Otoman va fi considerat mitropolitul (patriarhul) de la Karlovitz

¹⁵ Ca o dovadă a celor spuse, reamintim că teritorial vorbind în perioada otomană Biserica Ortodoxă Sârbă a cunoscut cea mai mare întindere din întreaga ei istorie, jurisdicția ei cuprinzând 40 de eparhii (16 mitropolii și 24 de episcopii), în această perioadă a început să funcționeze și prima tipografie sârbească în mănăstirea Țetinje în 1493-1495 (călugărul Macarie cel care avea să tipărească în 1508 la Târgoviște prima carte ”*Liturghierul*” în Principatele Române), ca mai apoi să se tipărească cărți sârbo-slavone în Scadar 1563, Gorazde în Bosnia 1519-1593, ori mănăstirea Mileșeva 1544, mănăstirea Gracanița din Kosovo în 1539 șmd.

Bibliografie

- Jericek Konstantin, *Istorija Srba I/Istoria Sârbilor*, Belgrad 1923
Historija naroda Jugoslavie/Istoria popoarelor Iugoslaviei, Belgrad 1959
Narodna Enciklopedija III/Enciclopedia națională, Belgrad 1928
Milas Nikodim, *Pravoslavno crkveno pravo/ Drept bisericesc ortodox*, Belgrad 1926
Grujic Radoslav, *Pravoslavna Srpska Crkva/Biserica Ortodoxă Sârbă*, Belgrad 1920
Hadrovics Ladislav, *L'eglise serbe sous la domination turque/Biserica sârbă sub ocupația turcească*, Paris 1947
Marcovic Vasilije, *Pravoslavno monastvo i manastiri u srednjovekovnoj Srbiji/ Monahismul ortodox și mănăstirile în Serbia Evului Mediu*, Sremski Karlovci 1920
Giurgev Branislav, *Prodaja crkava i manastira za vreme vlade Selima II/ Vânzarea de biserici și mănăstiri în timpul sultanului Selim al II-lea*, Godisnjak istorijskog drustva Bosne i Hercegovine, IX, Sarajevo 1957